

ELVEK – KÖNYVEK – FOLYÓIRATOK

Böhm Károly halálának harmincadik évfordulója alkalmával az *Országos Evangélikus Tanárregyesület* karácsonyra közrebocsátja az *Ember és Világának* VI-ik és utolsó kötetét, amely az esztétikai érték tanát foglalja magában. Miután pedig a rendszer alappilléret képező I-ső kötet immár évtizedek óta elfogyott, azt lehetőleg már az őszre újból kiadja. Előfizetési díja 8 pengő; bolti ára 10 pengő lesz.

Attila és húnjai. Szerkesztette **Németh Gyula** Budapest, 1940.
Magyar Szemle Társ. 330 + XX. old.

Spengler történetbölcselete szerint minden művelődés és művelődési kör önálló, zárt egység, élő, sajátos egyéniség, mely a maga tér- és időbeli körülhatárolt lezártágában fejti ki társadalomformáló erejét. A mai művelődéstörténet viszont ezt a fel fogást odamódosította, hogy a különböző történeti és népi kultúrákat az egymásba kapaszkodó szellemi gyökérzet, a hatás és befogadás lelki anyagcseréje élteti és tartja össze. Olyan tény ez, amit nemcsak a régészeti leletek hasonlósága, vagy a vándorló iparművészeti elemeknek gyakori felbukkanása igazol, hanem dúsan tárják eléink a különböző területeken felismerhető mondai vonásoknak, vallási szertartásoknak és egyező erkölcsi világszemléletnek azonos alaptényezői.

Ez a tétel nyer sokrétű megalapozást az *Attila és húnjai* c. műben. A könyv a hún nép művelődéstörténeti életrajza. A húnok faji eredetével és őshazájuk kérdésével *Ligeti Lajos* foglalkozik. A szétágazó irodalmi hagyomány és a valószínű feltevések mérlegelése után — óvatos fogalmazásban — csak annyit szögez le, hogy elfogadható tényleges adat nem szól a hún és hiung-nu nép azonosítása ellen. (28. o.) Majd a hún őstörténet felvázolási kísérletében annak szemléltetésére törekszik, hogy a húnok és hiung-nuk esetleg feltételezhető kapcsolata nagy valószínűséggel elsősorban politikai természetű lehetett. (29—60.)

A hún nép története a kínai birodalom keretei között jelentkezik az írásbeli emlékekben a Kr. u. IV. században. Állandó sarcoló hadjárataik súlyos válság felé sodorták a hét hűbéres részből álló kínai birodalmat, míg végre a C'in dinasztia megteremtette a népi egységet és felépítette északon a hún támadások feltartóztatására a 10 ezer mérföld hosszúnak tartott kínai Nagy Falat. A húnok külső életmódja és társadalmi, művelődési eszmévilága nagyon emlékeztet az évezred-fordulónak többi eurázsiai

népvándorlási törzseire. Ruházatukat, fegyverzetüket és törzsszervezeti életüket a nomád-harcos népi adottságok szabták meg. Vallási viszonyaikról és nyelvi hovátartozásukról még nem tud az író kétséget kizáró biztossággal állást foglalni. Nyelvészeti és analógiás elemek alapján Ligeti a legnagyobb valószínűséggel töröknek (esetleg mongolnak) tartja nyelvüket. A krónikás feljegyzések és a sinológusok sokágú kutatása ellenére tehát még homály fedi a hún népre vonatkozó számos alapvető kérdést. — Ligeti tanulmánya a problémalátás sokoldalúságával és a kutatási tájékozódás biztosságával még csonka eredményei ellenére is a módszeres érettség jegyeit viseli.

A Kr. e. I. században a húnok Kína adófizető alattvalóivá lettek és történetük súlypontja lassan átkerül Európába. A húnoknak Európában való megjelenését és életét Váczy Péter foglalja össze. Az út európai átkelésükhöz az alan és gót birodalom megdöntésével készítették elő. A római birodalommal először az Arméniát és Mezopotámiát pusztító kalandozásaik során kerültek kapcsolatba, majd az Alduna vidékén ereszkedtek le a mai Balkánra. Az V. sz. elején a magyar Alföldön át, melyet az ázsiai steppék legnyugatibb nyúlványának tartottak, vonultak Gallia felé egészen az Északi-tengerig és az Óceánig. Attila hódító hadjáratai közül a történeti háttérrel és az államférfiúi megfontolásokat legszemléletesebb következetességgel az itáliai és bizánci vállalkozás során vázolja a szerző. Itt mutatkozik anyagi ismerete és történetbölcselő készsége a legmélyebbre. Váczy már jóval gazdagabb adatanyag birtokában ábrázolja a hún nép társadalmi berendezkedettségét, nomád alkotmánysszervezetét és mozgató szerepét a népvándorlási hullámok felkorbácsolásában. Az író a maga elsődleges feladatát az oknyomozásban látja és sok valószínűséggel sejtí meg a római–hún összecsapás történeti kihatásait. Néhány oldalon vázolja a húnok államszemléletét. A steppevilág közfelfogása szerint a nomáduralom eszméje az isteni kiválasztottság hitén és egy magasabb küldetés jogán alapult. A fejedelmet valami különleges erény: „karizma“ jogosítja fel az uralkodásra. Ő az „Ég fia“, aki öröklés útján nyeri el a vezéregyéniség természetfeletti adottságait.

Értekezésének összefogó egységét megbontja a történeti események középebe szervesetlenül beiktatott művelődési kép. Ez a népi jellemzés szerencsésebben szolgált volna az áttekintést a dolgozat elején vagy végén. Kultúrtörténeti és néprajzi elemzése sokágú szempontfelvetéssel indul, kifejtése mindazonáltal túl rövid — szinte hiányos. Bár a jegyzetekben jelzi a szerző, hogy jelen dolgozata csupán vázlatos összefoglalása egy készülő nagyobb műnek.

Attila nagyszabású alakja lassan legendás méretűvé nőtt. Emberfeletti és varázslatos vonásokkal bővült, s a hún király a dúsan sarjadó középkori hősköltészetnek főalakja lett. Ő állt a történeti-mondai hagyomány központjában, és Eckhardt gondos filológia forráskutatásai bemutatják a „flagellum Dei“-t, a hún, gót, longobárd, bizánci, olasz, német, szláv és magyar mondákban, sőt szerepet kapott Attila, mint a büntető Isten eszköze a szentek legendáiban is. Eckhardt bőséges irodalmi utalással és

a források kölcsönhatásainak felkutatásával állítja össze a szépirodalom és népmondák Attila-hagyományait. Fejtegetése — ha egyelőre még nem is igényelheti a teljes tárgyalás részletességét — minden esetre nélkülözhetetlen adalék és irányszabás a további kutatás számára. Gondolunk itt elsősorban az Attila—Mátyás monda kölcsönhatásaira.

A húnok nyelvi hovátartozását vizsgálva Németh Gyula hún közneveknek és személyneveknek elemzése alapján arra a megállapításra jut, hogy a húnok török nyelvűek voltak. Fejtegetéseihez hozzátehetjük: a további eredményes kutatás érdekében óvakodnunk kell attól, hogy az öntörvényeit követő oguz-turk-bolgár-csuvas feltételezhető nyelvrendszerre mereven rávetítsük az indogermán nyelvi alkat és szóképzés formai szabályait.

A gyűjtemény legszakszerűbb részletességgel készült dolgozata Fettich Nándor tollából való. A húnok régészeti emlékeit ismerteti. Először a történeti steppe-kultúrák korábbi fejlődését vizsgálja, amelyekben a húnoké is gyökerezett. Így nemcsak a „leíró“ ásatási adatfelsorolást kapjuk, hanem a művészeti kölcsönhatások eredetét és vándorlását is valószerű elemzéssel tudja a szerző nyomokonkövetni. Idevonatkozó legfontosabb megállapítása, mely újabban is egyre bővebb igazolást nyer: a gót és szarmata aranyművesség hatása a hún készítményekre. A mellékelt térkép adatai is bizonyítják, hogy a népvándorlást, nevezetesen a hún leleteknek hazánk is gazdag tárháza. Fettich a már feltárt anyag átvizsgálása során igazolja azt a feltevést, hogy a húnok anyagi művelődése nemcsak szoros kapcsolatban állt szellemi életükkel, hanem a gót, görög, szkita és perzsa kölcsönzéseket a sajátos néplelek igényei szerint formálták át és fejlesztették tovább.

A mai olvasót különösen érdekelte volna annak részletes kifejtése, mennyi történeti igazság van a hún—magyar eredetközösségben; mi az a tényleges és érzelmi hagyománybeli alap, amelyre az egykorú krónikások a hún—magyar rokonságot építették. Németh Gyulánk idevonatkozó szűkreszabott cikke még nem tekinthető végleges válasznak.

Nem akarunk merev nyelvtisztító szerepében feltűnni, sőt megértjük azt a védekezést is, mely szerint tudományos műben szakfogalmakat nem mindig könnyű magyar szóval kifejezni. De azt szeretnők, ha ez az idegenszó-kölcsönzés az „egyelőre nélkülözhetetlen“ esetekre szorítkozna. Kosztolányi Dezsőék nyelvmagyarosító mozgalma rámutatott arra a tényre, hogy nyelvünk a maga változatos, színes gazdagságával és hajlékonyságával a legtöbb idegen szót egyenértékű, érthető és tömör kifejezéssel tudja helyettesíteni. Tehát keressünk (vagy akár alkossunk) jó magyar kifejezést az ilyenek helyett: „domesztikált“, „foederált“, „elit“, „kontingens“, „primogenitura“, „idoneitas“, „hagiografia“, „praktika“!

A könyvnek nagy értékei nemcsak a tisztázott vagy felderített ismeretanyag, hanem — még a homályban maradt részeknél is — az az elmeindító, módszeres eljárás, amellyel a szerzők a vitás kérdések megoldását megközelíteni iparkodnak. Ha nem is jutnak el több kérdésben — a tárgyi ismeretnek jelen állapota és mennyisége következtében — a végleges tisztázáshoz, de az

útat kétségtelenül előkészítik hozzá. Tágabb értelemben pedig példát mutatnak a tárgyilagos és józan, mértéktartó szellem-történeti búvárkodás számára.

A mű, mint tudományos vállalkozás sokágú feladatot tűzött maga elé. Keresztmetszetét adja a „történelem“ és „művelődés“ néven összefoglalt szellemi erők kibontakozásának. A szerzők nagyrészt még az úttörés nehézségeit vállalták, épen ezért fejtegetéseik közben a forráskritikától époly kevéssé tartózkodnak, mint saját tudományszemléletüknek és problémalátásuknak elvi bemutatásától. S végül, ami minden tudományos alkotás nélkülözhetetlen alapkövetelménye, vizsgálódásaikat a tárgyi tisztánlátás és elfogulatlanság törekvése jellemzi. Ez ad lehetőséget a hű kérdés jövő kutatóinak a továbbépítésre vagy az esetleges módosításokra egyaránt.

Visy József.

Magyar bölcséleti antropológia.

— Málnási Bartók György: *Ember és élet. A bölcséleti antropológia alapvonalai.* —

Franklin-Társulat kiadása, 1939. Nagy nyolcadrét, 296 lap.

Valóságos „életmű“, nemcsak abban az értelemben, hogy hosszú évtizedek munkájának az eredménye, hanem abban a mélyebb értelemben, hogy egy istenáldotta filozófus-élet gyökeréből nőtt ki s így írója egész filozófiájának *alapját* képezi. Hogy mennyire „életmű“, semmi sem bizonyítja inkább, mint az az egyszerű tapasztalat, amelyet a könyv olvasásakor nyerünk, mintha az egész könyv egyetlenegy megszakítás-nélküli, folyamatos munka eredménye lenne, amely egy öntésre készült volna, annyira nincs benne zökkenő s annyira természetesen, magátólértetően folyik a kiindulásul szolgáló alapelvekből.

A könyv megírását megelőzték azok a részlet-vizsgálatok, amelyek „A filozófia lényege“ (Szeged, 1924), „A rendszer filozófiai vizsgálata“ (Budapest, 1928), „Az eszme filozófiai vizsgálata“ (Budapest, 1930), „A szellem filozófiai vizsgálata“ (Budapest, 1934), „A metafizika célja s útja“ (Budapest, 1935) című értekezésekben olvashatók. Ha ezekben a részlet-vizsgálatokban keresem a mű hajszálgököreit, úgy találom, hogy az „antropológia“ címzése a könyvnek megszűkíti annak valóságos tartalmát, amit bizonyít az írónak az a vallomása, amelyet az Előszóban olvasunk: „Ez a könyv ekként egész felfogásom, — ha szabad mondanom — egész filozófiám alapját képezi s minden következő tannak ezen az alapon lehet és kell felépülnie.“ Így tehát, ha antropológiának nevezzük, merőben szélesebb és mélyebb értelemben kell vennünk, amit azt az író ki is fejezi, mondván, „nemcsak azt akartam látni, hogy mi a helye az embernek ebben a nagy kozmosban, hanem arra is kíváncsi voltam, hogy miféle értéket és jelentést nyer az ember a világmindenségtől és miféle értéket, jelentést ad annak.“ A bevezető fejtegetések megvilágosítják előttünk a

mű célját, filozófiai jellegét és módszerét. Ebből kitűnik, hogy az ember filozófiai értelmezése nem szakítható el attól a valóságtól, amelybe maga is beletartozik s amelyet az emberi Én ruház fel jelentéssel, tesz jelentéses valósággá s viszont a jelentésben és a jelentéssel meghódított valóság válik az Én tartalmává. Az Én beleterjed a valóságba s ezért beszélhetünk valóságról és a valóság beleterjed az Énbe s ezért beszélhetünk öntudatra jutott és tartalmas valóságról. Filozófiai álláspontja az Én-valóság és a valós Én oly tökéletes egységét adja, hogy ebből önként következik a kettőnek igazi monisztikus értelmezése. A monisztikus értelmezés pedig a filozófiának igazi belső természetéből következő eszménye. Erre az álláspontra pedig az ember önmaga ismerete alapján jut el, „az embernek először önmagát kell megismernie, hogy azután az emberen keresztül és az ember ismerete alapján a valóság ismeretét kísérelje meg.“

Az ember megismerésében különösképpen három szempontot emel ki, követel és valósít is meg. Az első, az embert a természettel való egységben kell megismernünk. Idézi Main de Biran-nak, a modern francia lélektan megalapítójának tanítását, amely szerint az ember, mint érzéki lény, az állatokkal van összekapcsolva, mint a szerves lény a növényekkel, és mint értelmes lény ember-társaival. A második szempont az, hogy az embert, mint Egészet kell megismernünk, ellenkező esetben, ha az ember egyes részeit egymástól elszigeteljük s úgy kíséreljük megérteni, akkor az ember eszméjét nem tudjuk kellőképpen megérteni. A harmadik pedig az, hogy az antropológia ugyan szellembölcselet, amely a szellem alkotásait vizsgálja, mégis a lélek problematikáját kell szem előtt tartania, mert hiszen a lélek az, amely által a test a maga életét kialakítja, és a lélek az, amely által a szellem megnyilatkozik és önmagát kifejti. (7.)“

Ezek az uralkodó és vezető szempontok határozzák meg a mű módszerét is. Seholy nem szakítja azt a szoros összefüggést, amely az ember és a természet, Én és Nem-Én, Alany és Tárgy között van, az embert mint szerves Egészet seholy szem elől nem téveszti, érvényre juttatja mindenütt a szellem alkotásait, de viszont kerül minden ködös misztikus elmerülést a szellembe. Ez a módszer, amely itt érvényesül, az öneszmélés, magunkra, a magunk belsejére való reflexió. És tegyük hozzá, hogy az öneszmélés pedig minden tekintetben kritikai jellegű, nemcsak abban a külső értelemben, hogy az idevonatkozó irodalmat, a különböző álláspontú felfogásokat, mind szem előtt tartja, a szóknak bírálatával erősíti saját álláspontját, hanem abban a tekintetben is, hogy az öneszmélés a saját szempontjaihoz minden ponton hű, azokat seholy el nem hagyogatja, hanem azoknak követelményeivel saját magát folytonosan ellenőrzi és mérték alatt tartja.

Tekintettel arra, hogy művét a szerző „filozófiai lélektan“-nak tekinti, helyesebben elfogadja, hadd tekintessék annak, valamint arra, hogy filozófiai fejtegetései a lélektan problémáinak nyomán halad, tüzetes kritika alá veszi a régi és új lélektant. Ebben a kritikai részben különösképpen kiemeli a Janet lélektani dinamizmusának jelentőségét, amely a mechanizáló és atomizáló lélekta-

nokkal szemben éles, termékenyítő ellenhatást támasztott, Bergson intuícóját, amely az intellektualizmus merevségével szemben a lélek tevékenységének dinamikus jellegét állítja előtérbe, majd a Spranger termékeny struktúra-lélektanát és végül Böhm tanát, akiről méltán állapítja meg, hogy sokban megelőzte kora bölcselétét, rendszere pedig éppen napjainkban mind erőteljesebben tesz tanúságot a benne felhalmozott igaz értékekről. (18.) Böhm tanában bennefoglaltatnak mindazok az értékek, amelyek az előbb említetteknel feltalálhatók.

Bartók György könyve a bevezetésben jelzett módszerei szempontoknak megfelelően három részre tagolódik. Az első könyv „Az emberi egység filozófiai rajza”; a második „A lélek élete”; a harmadik „A szellem élete.”

A könyv ismertetője, aki belemélyed a könyv gazdagságába, bizonyos fájdalommal érez, hogy nem rakhajta ki az olvasó elé azt a sok értéket, amely a gondolatok gazdagságában, a kritikai tisztázásokban és különböztetésekben, a hajszolt stílus-éktményeket mellőző nyelvi tisztaság és filozófiai kifejezés plasztikájában ragyog a szeme előtt. Az elmélyült olvasó valóban felszabadulást s ennek következtében igazi intellektuális felüdülést érez, amint az élet problematikájának és a tudomány problémáinak tiszta beállítása és feloldása után magához tér. Ez azt jelenti a könyv jelentőségére nézve, hogy nem vonzol, mint annyi nehézkes tudományos munka, hanem sodor és magával visz, hogy sokszor az a hiedelmünk, hogy nem más beszél, hanem mi magunk és nem más kérdez és felel, hanem mi magunk vagyunk a kérdezők és a felelők.

Ez a megállapítás szolgáljon mentségül is, hogy a legjobb igyekezettel sem tudunk csak szegényes vázlatozók lenni és biztatás is, hogy ez az ismertetés az olvasókban kedvet ébresszen, hogy induljanak el saját lábukon, saját szemükkel és elméjükkel ismerini meg magát a könyvet.

A mű első könyve „az emberi egység filozófiai rajza”. Igaz, hogy az ember egysége nem új gondolat, mint gondolat. Hosszú sora van azoknak a gondozóknak, íróknak és művészeknek, akik vallották ezt, de kevés azoknak a száma, akik képesek lettek volna a Részeket az Egészben és az Egészben a Részekben megmutatni. Ezt az egységet sem általánosságban mutatja a szerző, hanem az igazi valóság-voltában. Az Én-egységnek feltétele a Világ-egységgel, közelebbről a Természet-egységgel való szerves kapcsolata. Kiderül, hogy minden embernek sajátos, ránézve jellemző világa van, még közös tér sincs, amelyben megvalósulna, hanem minden embernek sajátos tere és ideje van, amelyben kifejlik és megvalósul. Már itt jelentkezik csirájában a mű egyik jellemző gondolata, amely szerint az emberi lélek tevékenységeinek és a szellem alkotásainak mind megvan a maga sajátos „életmezeje”, amelyben mindenik kicsirázik, kihajt, tenyészik és gyümölcsöt terem. Mindez természetesen csak úgy lehetséges, hogyha elismerjük, hogy az októrvény ugyan egyetemes törvény az élettelen és élő dolgok felett, de az élő dolgok felett más törvény is uralkodik. Erről a más törvényről azt mondhatjuk, hogy ahol élet van, ott van a dolgok-

nak egy belső autonómiája, amely mint belső törvényszerűség, célszerű szervezettség és rendezettség jelentkezik, egyszerűen mint teleológia. A teleológia fűzi egységbe az élet minden jelenségét, és ez a lelkiség meglétének döntő bizonyítéka. A teleológiai viszonyból hiányzik ugyan a tudat, de feltétlenül megtaláljuk benne azt az ösztönt, amely magából a szervezetből kiindulva, vezet a megfelelő célhoz. Az így értelmezett tudattalan „ösztönek“ köszönhetjük, hogy az ideális célok időlegesen nem érvényesülnek, a lelkiség eme Egészet teremtő belső ereje ott is érvényesül és hat. Így az élettelen és élő természet is folytonosan feltételezik egymást, úgyis mint szellem és természet, úgyis mint természet és szellem.

A teleológia számai átfogják az élő és élettelen világot, de az emberi élet egészét is, amelyben különböztetünk ugyan test, lélek és szellem között, de el nem választjuk ezeket egymástól, mert nem ismerünk embert ezeknek az elveknek az egysége nélkül. A lélek eltéphetetlen száalakkal van a fizikai és fiziológiai világhoz kötve. A lélek felett pedig uralkodik a szellem, mint felsőbb elv, amely „az embert arra képesíti, hogy értékeket valósítván meg, egy magasabb világot teremtsen s abban, mint annak lakója legyen részt. (30).“ A szellem tevékenységeinek jellemzése folyamán határozottan útasítja vissza, tiszta kritikai elvek alapján Klages-t, aki a szellemet úgy tekinti, mint valami idegen hatalmat, amely ékhez hasonlóan, kívülről hatol be a test és a lélek közé. Ellenkezőleg, a szellem, mint teljes és tökéletes öntudat, teremt és szabályoz s ezzel az emberi egységet az elérhető legmagasabb pontra emeli, értékeket és jelentéseket valósítván meg benne és általa. A Klages-éhez hasonló nyers naturalisztikus gondolkozásmódra ismételtén rátér a szerző s megdönthetetlen érvekkel kél a szellem igazságának és valóságának védelmére, egyben az emberi egységnek s ebben a szellem erejének mind egyéni, mind közösségi jelentőségére. Kitűnik lépten-nyomon, hogy a szellem ereje nélkül nincsenek igazi nagy alkotások és nincs emberi műveltség.

Ezeken az alapvető kritikai vizsgálatokon nyugszik a mű következő könyveinek minden tanítása.

Az ember legmagasabb magyarázó elve a szellem, de a szellem hordozója a lélek, a filozófiai antropológiának legtöbb mondani-valója a lélekről kell, hogy legyen. Ezért a mű II. könyve, „A lélek élete“ kiterjedt területen mozog.

Mivel a lélek fogalma még ma is homályos, egyrészt valami metafizikai entitást, másrészt puszta idegfolyamatokat látnak benne, Bartók, hogy elkerüljön mindenféle felesleges bonyodalmat, egyszerűen a lelki tényekből indul ki, tekintetbe véve mind a tudatos, mind a nem-tudatos, vagy tudatalatti lelki tények csoportját. Nem azért teszi, mintha nem lenne meg a lélekről alkotott olyan filozófiai elgondolása, amely megfelelné a lelki tények adottságainak, hanem azért, hogy kiindulási pontjának tisztaságát megőrizze s ezeken a tiszta nyomokon és tiszta módszerességgel mutassa meg, hogy a lélek határozott tevékenység-rendszer, mégpedig egy tömör rendszer, amely a benyomások erejének nincs kiszolgáltatva, hanem azokkal szembe feszül, ellentáll, nem tuda-

tosan, hanem nem-tudatosan, tehát formai nyelven kifejezve, a lélek *ösztön-rendszer*.

A lelki egység azonban nem egyszersmindenkorra lezárt rendszer; a különböző egyének lelki alkata szerint is különböző; mind formájában, mind tartalmában szüntelen fejlődés és kialakulás állapotában levő „dinamikus organizmus.“ Bartók György könyvének különös jelentőséget kölcsönöz az a sikerült törekvés, hogy az emberi léleknek ezt a dinamikus, belső kifejlő természetét minden vonatkozásában felmutassa. A különböző modern értelmezéseknek, de különösen Böhm Károly ösztöntanának a kritikai felhasználásával meggyőzően mutatja meg a lélek ösztön-természetét s ezzel teljesen kiszabadítja az „ösztön“ fogalmát az animálitás világából azért, hogy igazolja, hogy az egész emberi lélek, minden résznyilvánulásában belülről feszülő erő-centrum, tehát valóban ösztön-rendszer, mégpedig tagolt ösztön-rendszer, amelyen belül ösztön-csoportok, vagy tevékenység-csoportok vannak.

Az ösztönnek eme felfogása folytán igazolódik, nemcsak a lélek egysége, de az egész ember egysége is, amennyiben az ösztönök által terjed a test az idegrendszeren át a lélekbe s a lélekből vissza a testbe, olyan szervesen, amely kizár minden gépiességet.

Ebben az átfogóerejű értelmezésben az *öntudat* is ösztön, „a legmagasabb ösztön“, amely „az összes ösztönök tevékenységére kisugárzik és az ösztönök végső szervezését, rendszerezését teremti meg azért, hogy az ösztönöket a maga nemes céljai szolgálatába kényszeríti és fölöttük uralmat nyer (66.)“ Sajnos, nem térhetünk ki a könyv eme egyik legszebb részletének, amely a tudat és öntudat problémájával foglalkozik, a részletes ismertetésére. Igazolva látjuk ebben a részletben, hogy valóban az öntudat a legmagasabbrandó tevékenysége az emberi léleknek, amely hol mint *tárgy-tudat*, hol pedig, mint a tárgy képeről is és önmagáról is tudó *öntudat* jelentkezik. És ezzel igazolva látjuk, a különböző természet-tudományos gondolkozókkal szemben, hogy az öntudat kapcsolásával lehetetlenné válik minden filozófiai ismeret, de lehetetlenné válik az ember megismerése is, mert az ember eszméjének középpontját az öntudat képezi.

A következő gondolat sorok következetesen folynak egymásból. Ha az öntudat jelentésadó és rendszerező tevékenysége az emberi egységnek, vizsgálat tárgyává kell tenni a jelentés értelmét, ehhez azonban csak az élmény fogalmán át lehet eljutni, az élmény pedig a Más fogalmán át elvezet az érzéletekig, az érzéletekkel felbukkan az észrevétel, mint alaptevékenység, majd az érzéklés és az érzéki képek szerepe és tartalma. Ebben a hosszú gondolat-sorban különösen jelentős dolognak kell tartanunk *az öntudat aktív szerepének igazolását*. Az öntudat központi jelentőségét Böhm Károly is világosan megragadta, tevékenységét a lélek különböző vonatkozásaiban is igazolta, mégis úgy találjuk, hogy Bartóknak sikerült az öntudat aktivitását közelebről igazolni, nemcsak mint az Én önmagával való azonosságát kifejező funkciót, hanem mint jelentésadó és főképpen mint rendszerező funkciót is. Az öntudat rendszerező szerepére Böhm Károly is utal, de tényleges szerepét Bartók Györgynek sikerült felmutatni és igazolni.

A fenti gondolatsorból különösképpen ki kell emelnem a 17. §-t, az észrevétel, mint *alaptevékenység*. A lélek észrevető tevékenysége jelentkezik már a reflextevékenységekben, de főképpen a Janet által úgynevezett „perceptív aktusokban.” A lélek az észrevető tevékenysége által teremt magának mindig nagyobb és nagyobb életmezőt, amelyben a lélek extenzíve kiterjed, de ugyanakkor az észrevétel gazdagsága és visszahatása által válik mindig tömörebbé maga a lélek, tehát az extenzív kifejlést ellensúlyozza és elviselhetővé teszi a lélek folytonos minősülése. Csak ez a minősülés teszi lehetségessé, hogy a lélek el tudja hordozni azt a gazdagságát, amelyet az észrevétel által nyer.

A mindig tömörebbé vált lélek és a minősült öntudat minden következő tevékenységét annyira magáévá teszi, hogy Bartók György most már lehetségesnek tartja, hogy a lélek többi tevékenységét mind jobban az öntudat magvához, az Énhez kösse. Így válik az Én emlékező, figyelő, érző, szerelő, törekvő és akaró Én-né, hogy kicsúcsosodjék végül a jellemben.

Az emlékezés, a figyelem, a képzelet, az érzés, vagy érzelem, a törekvés és akarat a lélek eszméjének eme létesítő funkciói nem külön-külön és nem izoláltan tárgyaltatnak, hanem az Én-nel való legbensőbb kapcsolatban. Ebben az elgondolásban is kifejezést nyer az egész mű ama alapgondolata, amely szerint az Én által átfogott lélek minden részében szerves egész, igazi rendszer. Ezzel határozottan védekezik a lélek szétesése ellen. De másrészt, ezeknek a tevékenységeknek az Én-nel való szoros kapcsolatban való tárgyalása által, azoknak az igazi jelentése is kifejezést nyer, de úgy, hogy az egymásra utalásukban a szerves egységük is kitűnik. Egyik sem valami szubsztanciálizált képesség, hanem a *figgelenben* a léleknek azt a nekifeszülő tevékenységét ismerjük fel, amellyel a vele szembenálló tárgyat vagy jelenséget megragadni akarja, hogy organikus részévé tegye s ezzel elhárítsa mint olyan idegent és Más, amely zavarja a lélek csendjét és nyugodt önfenntartását. *A képzeletben* az Én az érzéki adatokat egységbe fogja azzal, hogy tárgyi jelentést ad s ezzel lehetővé tesz minden magasabbrendű tudományos és művészi alkotást. Az *ézés* nem csupán érzelem, nem csupán állapot-jelző, hanem mint rendszer átszővi az egész lelki életet s hol mint elemi, hol mint összetett ézés jelentkezik. Újszerű ebben a megállapításban az ézés tevékeny-voltára való folytonos ráutalás. *A törekvő és akaró lélek* tárgyalása folyamán a törekvés és az akarat közötti mély különbségre mutat rá, megállapítván, hogy a törekvés még csak bizonyos irányultság, az akarat pedig az ítélet közbejöttével az egyes motívumok felett való döntés. Ezért az akarat nagyon összetett és finoman strukturált folyamat, de nem személytelen, hanem az Én által véghezvitt akarat.

Külön figyelmet ébreszt a szerető Én-ről szóló fejezet, amelyben talán először történik kísérlet arra, hogy a szeretet tevékenységét beiktassuk a lélek egész egységes rendszerébe. Mindenekelőtt különböztet a szexuális vonzalom és a szeretet között s ezzel kapcsolja a libido köréből, ahova újabban, különösen a pszichoanalitikus iskola lesúlyesztette. A megelégedett és nyugodt Én első-

sorban önmagát szereti, de minél tisztultabb formában jelentkezik, annál inkább szétszórja ezt az önmaga iránti szeretetét egész környezetére és mind arra, ami az Én-egészhez hozzátartozik. Böhm Károlynak azt az értelmezését, amely szerint a szeretet önszeretet, Bartók György azzal mélyítette el, hogy megvilágosította, hogyan terjed tovább, épen az Én gazdagodásával a szeretet s hogyan válik igazán szeretetté azáltal, hogy abban az Én önmagát pazarolja. Nem tagadhatom, hogy bizonyos hálát érzek a szerző iránt ezért az elmélyítő értelmezéséért.

Erőteljesen emeli ki a szeretet alkotó-erejét, különösen közösségi vonatkozásban. Közösségi építőerő szeretet nélkül elképzelhetetlen. A szeretet nemcsak tény, hanem olyan postulatum is, amely bele van építve az emberi lélekbe s amelynek alapján követeljük: „Kell lennie a szeretetnek!...” Így szükségképpen jutunk el a jellem problémájához, mert a jellem már mint érték organizálja az egész személyiséget.

Térjünk át a könyv III. könyvére, amely „*A szellem életét*” tárja elénk az ember eszméjének és kiteljesedett életének síkjában.

A jellem tény és a jellem érték, tehát jelzi, hogy az ember élete a kényszerítő erejű tények által meghatározott természeti és szellemi világ határán folyik le. Be van iktatva ez az élet az érzéki-állati világ és a szellemi-emberi világ közé, e kettő között áll. Ez a „között” határozza meg az emberi életet. Ha nem lenne az ember érzéki-állati természetű, nem lenne értelme a szellemi élet követelésének. Az ember sorsa egyenesen attól függ, hogy fel tud-e emelkedni az állati világból az emberies szellemi világ magaslatára. A szellemi élet az ember eszméjének egyik legdöntőbb-erejű kérdése.

Bartók azzal kezdi vizsgálódásait, hogy először is kritikailag tüzetesen bemutatja azokat a legkiválóbb kutatásokat, amelyek a szellem és a lélek, a szellem és a természet, a szellem és a lét viszonyára vonatkoznak, a Spranger, Bauch és Nicolai Hartmann vizsgálódásaiban. Ezeket a kritikai nyomokon indul, hogy biztos kézzel szálaira bontsa ezt a bonyolult kérdést.

A szellem értelmének, vagy jelentésének vizsgálata nem pusztán logikai munka, hanem olyan nyugodt és tudós józansággal végzett munka, amely a szellem nagyságáról és dicsőségéről szóló bizonyágtétel. Csak az tud a szellem valóságáról így beszélni, aki maga is hordozója és kifejezője a szellemnek.

Mindenekelőtt az öntudathoz való viszonyát vizsgálja a szellemnek. Ebben a részben új világítást nyer ismét az öntudatnak mind ösztöni, mind pedig szellemi természetű. A szellem ugyanis az ember egységének alaptervében már ott van mint csira, tehát ott van mint ösztön. Először az ön-érzésben jelentkezik, majd az öntudatban, mindig teljesebben alakítván ki a maga életmezejét.

A mai egzisztenciális filozófia problémája szempontjából érdekes az a megállapítása, hogy a létezők léteznek az öntudat tudomásulvétel nélkül is, de a lét az öntudatos szellem szülöttje (205). Ebben az a kétségtelen igazság ragad meg, hogy a lét, mint általános, vagy egyetemes lét a gondolkodásra nézve csak mint alkotás és nem mint adottság van, de viszont nem zárja ki annak a

metafizikának a lehetőségét sem, amely a létező Én ismeretéből akar eljutni a lét egyeteméhez. Annyira nem, hogy — ha szabad — Bartók könyvét tekinthetem, a metafizika eme fajtájának is. A Heidegger és Jaspers kísérlete egy ontológiai metafizika megalakítására, abban különbözik, de ebben lényegesen különbözik Bartók művétől, hogy mivel mellőzik az ismeretkritikai ellenőrzést és öneszmélést, kénytelenek olyan módszerekkel, fenomenológiai descripciókkal élni, amelyek homályossá és bizonytalaná teszik magát a lét-problémát is. De viszont az is igaz, hogy az ismeretkritikai öneszmélés nem zárja ki, sőt involválja a lét-probléma metafizikai megoldását.

A lét-probléma legmagasabb fokon a szellem életmezejében jelentkezik. Álláspontját, melyre utaltunk már, itt vallja meg, amikor azt mondja, hogy „a szellemi életmező kialakulása minden vonásában a személyiség belső alkatától s éppen ennek a belső alkatnak legmélyebben fekvő vonásaitól függ (208).“ Ez természetesen azt jelenti, hogy ennek a legmagasabb fokon jelentkező létnek, a szellem életmezejének az ismerete a személy belső alkatának az ismeretétől függ. A szellem legjellegzetesebb vonását pedig abban állapítja meg, hogy míg a lélek izolál, a szellem összeköt. „A szellemi életmező mindenki kincse (210).“ Ezért a szellem a kifejlődésében közösséget követel, de maga a szellem is a közösség létének legmélyebben fekvő alapja. Igaz az, hogy a magárahagyott egyén más személyiségek indítása nélkül szellemi életmezeje kialakítására nem képes, épenúgy igaz az is, hogy a szellemnek a saját életmezejében való kibontakozása nélkül nincs közösség, mert hiszen a közösség épen a szellem életmezejében valósul meg. Ezekben a fejtegetésekben az egyéni és közösségi etikának legmélyebb gyökérszárait fedezzük fel.

A szellem kiteljesedésének életmezeje merőben valós. Ez ott tűnik ki, amikor világossá válik a további fejtegetések útján, hogy az érzéki Én felett hogyan épül fel az értelmes és eszes Én, mint a szellem életének mindig magasabb és magasabb fokon való gyűrűzése, addig a pontig, ahol a jelentések és értékek azonosságának igazsága ragyog fel a szemlélő előtt.

Felveti a kérdést: Milyen értelemben nevezhető a szellem az érték forrásának? Erre azt a feleletet nyerjük, hogy a szellem értéke önmagában van, tehát a szellem önértékű, és minden érték a szellemből fakad és minden más értéknek a mértéke maga a szellem (236).

A szellem életmezeje egy és ugyanaz, de különböző szeletei vannak, aszerint, amint a szellem különböző tekintetei valósulnak meg benne. A szellem mindig ugyanaz, de különböző magatartást tanúsít, amint különböző értékeszmék felé fordul. Ezek: a tudomány, az erkölcs, a műalkotás és a vallás. Ezek mindenikének megvan a maga különböző síkja, vagy különböző életmezeje, bár csak átvitt értelemben, mert végeredményében ugyanaz az életmező jelentkezik számunkra a tudomány, az erkölcs, a műalkotás, a vallás irányában.

A könyv befejező részében is különös gondot fordít az író arra, hogy ezeknek az életmezőknek a problematikáját bemutassa, de ugyanakkor arra is, hogy ezeknek összefüggését igazolja.

*

Végigkísértük Bartók György könyvének tanításait, azzal az igyekezettel, hogy a sajátosan eredeti részeit ne hanyagoljuk el, de főképpen azzal, hogy a sokféle és gazdag részletekbe való elágazásai között meghúzzuk azt az egyenes vonalat, amelyhez mint acélkötélhez hozzá vannak kötve, nem mesterségesen, hanem szervesen, az egyes részletek.

Ebben a termékeny és termékenyítő gazdagságban végig megragadó erővel hat, hogy az ember eszméjének és az ebből támadt életnek egysége minden vonatkozásában kifejezést nyer és erőteljesen biztosítva van.

Jellemző a műre, hogy nemcsak eredményeket közöl, hanem minden részletében végigvezet azokon a kritikai vizsgálódásokon és az egyéni önszmelés szemléletein s mégsem válik nehézkesé. Érezzük a szellem belső küzdelmeit, a tudományosság tömör gravitását, valamint annak méltóságát, de nem leverőleg, hanem fel szabadítólag.

Azok közé a kivételes alkotások közé tartozik, amelyent nagyon keveset tudnánk felsorolni, amelyeknek van valami tárgyassérvényű szubjektivitásuk. Át van szöve ez a könyv személyes tapasztalatokkal. Ezért nemcsak tudós mű, hanem igazi professió.

Tavaszy Sándor.

Halasy-Nagy József: *Ember és Világ.* Kir. M. Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n. (1940) 251 lap.

Mintán Bevezetésében a tudomány és a filozófia elvi különbségét — „a filozófus örök rokonságát a vallásos emberrel“ — megállapította, szerzőnk 14 fejezetre osztja témáját. Az ember mivolta; Az emberi létezférák; Énünk fölfedezése; A személyes élet; Férfi és nő; A kultúra, mint személyes mű; Az ember és a tér; Az ember és az idő; A világ élménye; A tárgyi világ észrevétele; Világképek; A világképek és a filozófia; Az erkölcsi élet; A halál, — ezek a fejezetcímeik és tárgyak. Talán lehettek volna mások, több is vagy kevesebb, de fontos csak ez: Ha egyáltalán eleget lehet tenni a legnehezebb műfaj, a valóban tudományos népszerűsítés igényeinek; ha lehet a legigénytelenebb megállapítások síma útjairól zökkenés nélkül emelkedni fel a gondolat legmerészebb csúcs-régióiba, úgy valóban, szerzőnk egyéni, izes, közvetlen és sokszor lapidáris előadásmódja ezekkel az olyan ritka érdemekkel kétségkívül dicsekedhetik. Könyvén át mindenkinek meg kell szeretnie a filozófiát és mindenkinek, aki szereti, el kell ezt a könyvet olvasni. Ezért nem is próbálkozunk részletesebb ismertetésével, csak arra szorítkozunk, amiben számunkra bír igazoló és örvendetes jelentőséggel, mint annak a Kant-féle idealizmusnak továbbfejlesztése, amely szerint: érzelmi tapasztalatainkat eleve nem a külvilág, hanem a tárgy tartalmi tényezőiből és a megismerő ember rendszerező törekvéseiből alakult bonyolódott rendszer adja. Tehetjük ezt annál inkább, minthogy érzésünk

szerint ugyanekkor a munka legmélyebb gondolati alapjaitól, legfőbb világnézeti mondandójától sem maradunk távol. Egyszerre bonthatjuk ki ennek a pilléreit azokkal, amelyekkel mint biztos alappal a magunk más úton nyert nép- és egyénlélektani konstrukcióit szeretnők megszilárdítani.

— Az Ember és Világ titkát Halasy-Nagy méltán pillantja meg Szent Ágoston egyik legmélyebb szavában: *Quaerebam quod amarem amans amare*. Ez t. i. a modern filozófia nyelvén azt jelenti, hogy a „tárgyat“, vagyis a világot csak annyiban használhatjuk fel és ismerhetjük meg, amennyiben rá a magunk teljességéhez szükség van. Az embert nem a környezete determinálja, hanem a benső ember teremt magának szükségletéhez képest olyan környezetet, amilyen az életéhez kell. Az alany a kezdet, amely csak azt és csak úgy választja ki, „veszi észre“, ahogy összevág belső irányulásunkkal és így az ingert nem (sensuális felfogás szerint) az egyes érzékek, hanem az egész ember veszi tudomásul. A külvilág tehát nem egy aisthesissal megismerendő és megcsodálandó Kosmos, hanem a létnek része, kiegészítője, alkalom lesz a cselekvésre és e cselekvésnek szükséglete hidalja egységbe az Embert s Világot. „A szellem betör a természetbe és mássá teszi“, de ugyanekkor „a szellem maga is természetté válik és ismerhetővé“; az érzelemfűtötte alanyi képből gondolat ülepszik, a világban-lételből a világ ismerete hül. Így a tudás „nem annyira a valóság tükrözése“, inkább ez is cselekvési program lesz, úgy, hogy lényegében a tudható csak annyi, mint egy életpillanat, amely egy mindig-más, organikus lény életének egészét tárja elénk.

— Az így körvonalozott keretekkel szemben kényszerűen mentjük fel magunkat céltott törekvéseink ismeretelméleti alapjainak kifejtésétől, sőt még az egyes tanulmányainkra való részletesebb hivatkozástól is: ezzel sarkaiból vetnök ki ezt az összefüggést, holott kísérleteink bizonyos fokú ismertségét épen folyóiratunk olvasóinál talán úgyis joggal tehetjük fel. Legyen tehát elég egy-egy utalás *sapientí*, hogy az új-ideálizmus tanítása, Halasy-Nagy megejtő fogalmazásában, a mi laikus elképzeléseinket nemcsak amaz ethnológiai és szociológiai irányokban erősíti, illetőleg igazolja, amelyekre már Bartók György egy évvel előbb megjelent bölcséleti antropológiájával kapcsolatban a Társadalomtudomány 1940. évf. 543. kk. lapjain volt alkalmam rámutatni (ilyen vonatkozásban Halasy-Nagynak különösen azok a fejtegetései érintenek bennünket, amelyek az „élni annyi, mint közösségben lenni másokkal“ tételét mélyítik ki), hanem különösen egy individualpsychológiai és egy történetfilozófiai nézletben is. Egyfelől ugyanis, amikor mi úgy mondjuk, hogy az alkotó személyiséget, a „görögöt“, a zsenit vagy akárhogy nevezzük, nem pusztán („logikai“) tudása, azaz történeti értéke, hanem ettől függetlenül az egész (sublogikus) emberség révületére való alkalmassága teszi, tehát lényeges élményeink és értékeink csak a szellem sublogikus világából valók lehetnek, úgy, hogy esetleg a legműveletlenebben is kisarjadhatnak (mélyvallás, „népköltészet“, stb.), — akkor ugyanazt mondtuk, amit csupán más képekkel közelítve meg, szerzőnk ú. n. pathoszféra tana hirdet: Az ember csak akkor lehet értéket termelő, amikor nem marad meg

tudatos állapotában; görög képpel: amikor benne „az apollói világmérvény“ helyet ad a dionysosinak, illetőleg ez is, az is hat. Kétségtelen nevezetesen, hogy a produktív tudattalan, amelyben benne él a tudatosságra való törekvés, a mi sublogikus-termő tudatállapotunkat jelenti; és kétségtelen, hogy a beállítás, mely a pusztá tudatosságot, a készen, a meglevőn való fáradt merengést meddőnek és értéktelennek bélyegzi, a magunk „ahisztorizmus“-követelését váriálja. Ebben azonban — másfelől — már a tiszta hisztorizmus értékére vonatkozó, történetfilozófiai felfogásainknak egyezése is bennfoglaltatik. Az igazi „történetírás“ Halasy-Nagy szerint sem lehet a hisztorikusan fejlődést-néző megismerése, csak a mindig-másfélének hajlékonyan engedő utánérzése vagy megértése; ez neki is — egyszóval — csak egy olyan regisztrálási mód lehet, amely sohasem az egyszer-voltnak a tovább-élésére, hanem csak az életre tekinthet, ahogy ez mindenkor élhet és-élendő. Közösen hiszünk tehát (hogy Halasy egy képéhez illeszkedjem) egy olyan tudományos kutatásban, illetőleg csak ebben, amelynek „Isten országa“ nem egyszeri történeti fejlemény, csupán állandó dinamikus lehetőség: megfelelő pillanattól mindig újra születhet. És közösen hisszük, hogy egy-egy ilyen léthelyzetnek felmérése nem történhet természetesen elméleti mérlegeléssel, tudással, csak intuícióval, ösztönösen; mert ahogy N. Hartmann mondta: a tudat elkülönít, csak a szellem kapcsol össze.

Marót Károly.

Halasy-Nagy József: Mai politikai rendszerek.
Franklin Társ. Budapest. é. n. (1940) 145 old.

Az államélet mivoltáról, hatóeszközéről és céljairól való elmélkedés a görög irodalomban a filozófia tövén fakadt, s első művelői is a filozófusok voltak. A mai politikai rendszerek sokszálú begyökérezése, világnézeti együtthatói, pedagógiai és érték-elméleti vonatkozásai az államformákról való elmélkedést és lényegadó tartalmuknak lemérését szintén elsősorban a bölcselő kutatás körébe utalja. Ez a meglátás vezette el Halasy-Nagy Józsefet annak vizsgálatához, hogy milyen történeti és társadalmi tényezők konvergenciájából alakult ki a mai, közösségi távlatokban gondolkozó politikai berendezkedés.

A „politika“ és „történelem“ összetevő sajátosságainak elemzése után részletesen foglalkozik a szerző a *demokrácia* belső jellegével és genetikus kialakulásával, hogy bemutassa benne a mai rendszereknek ellenpárját. Ehhez a részhez sok rokonszállal kapcsolódik az Egyén és közösség c. fejezet, mely a társadalomtudománynak és a művelődéstörténelemnek — maradéktalanul szinte eldönthetetlen — kérdésére keres feleletet: hogyan viszonylik az (önértékű?) *egyéniesség* az (öncélú?) államközösséghez? A szerző — a minden merev dogmatikus elkülönítéssel kétségtelenül velejáró egyoldalúságot elkerülendő — megkísérli a kérdésben rejlő, mesterségesen eltúlzott antinómiát feloldani. Látó szemmel

jelöli meg a kollektív rendszer nemzeti sikereit, politikai eredményeit és gazdasági hatásait. Nem felejtkezik meg azonban a személyes életnek magasabbrendűségéről sem; hiszen ez az az erkölcsi-szellemi értékfordozó, melyben eszmék tudatosulnak, kiérnek, sőt megvalósulnak.

Ilyen szempontból vizsgálja a szerző a bolsevizmus, faszizmus és nemzeti szocializmus kialakulását elősegítő társadalmi és politikai körülményeket. A világháborút követő aléltóság idején egy-egy vezéregyéniségben testesült meg náluk a nemzet vágya, s ezek a *vezér*-ek a maguk politikai hivatástudatát az isteni küldetés mítoszára és a népi-faji erők összefogására építették.

A könyv szűk külső keretek közé kényszerült fejtegetéseinek célja az eszmék történet-formáló erejére rámutatni, s ezzel sokban hozzájárul a mai politikai rendszerek kérdésében az *elvi állásfoglalásnak* kialakításához.

Visy József.

Kornis Gyula: A magyar politika hősei.
(Franklin Társulat, Budapest. 1940. 460 old.)

A világnézeti tájékozódást kereső mai embert a különféle érték szemléletek és párteszmeék csillagzatai iparkodnak búvőkörükbe vonni. Az állásfoglalásnak ezt a felelősségét és nehézségét felismerve siet a böleselet a maga elvi útmutatásával az erkölcsi vagy politikai kérdések elé állított egyén és közösség segítségére. Ez a tény érteti meg, hogy miért öltött olyan hatalmas arányokat az utóbbi két évtizedben a világnézés lélektanának és a gyakorlati erkölcsböleseletnek irodalma. Gondoljunk csak Jaspersre (*Psychologie der Weltanschauungen*, Berlin 1925, továbbá *Die geistige Situation der Zeit*, Berlin 1932), aki a világnézet *tételes rendszerezését* kísérte meg, középpontba állítva a cél- és érték gondolat alapvető egységét. Az *elméleti eligazodásnak* irányelveit határozza meg Reininger is (*Wertphilosophie und Ethik*, Wien. 1939).

Az egyes korszakok *gyakorlati értékfelfogásának* alaptényezőit és belső természetét ábrázolja a *tevékeny politikai élet* hullámverésében Wirth (*Männer, Völker und Menschen*, Hamburg 1917). Hasonlóképen az államférfiak politikai étoszát és hivatástudatát vázolja fel — a világtörténelem nagy egyéniségeinek jellemvizsgálataiban — Rohden-Osztrogorsky híres könyve (*Menschen, die Geschichte machten*, Wien 1931), továbbá Kornis Gyula (*Az államférfi*, Bpest, 1937), mely műveknek lényegadó alapelve az a megállapítás, hogy minden igazi vezéregyéniség a maga korának kifejezője, sőt igényeinek megvalósító energiája.

A magyar történelemnek ezt a politikai lelkiismeretvizsgálatát tűzi ki célul Kornis most megjelent kötete, mely különböző alkalmakkor elmondott vagy közzétett dolgozatait tartalmazza. Épen ezért magukon hordozzák ezek a fejezetek az időszerűség bélyegét és az alkalmiság több-célzatú változatosságát. Mindazonáltal egységbe foglalja őket a magyar művelődéstörténetnek szer-

ves fejlődési gondolata, mely „a magyar politika hőseit“ egy-egy sürgető nemzeti feladat tükrözésében állítja elének.

Szent István az országépítés hőse, aki a magyarságot elindította az európai-történelmi hivatásának felismerése, sőt betöltése felé. Mátyás a magyar humanizmus hőse, akinek működése az európai művelődés egyik gyökérszálát, az antik szépségideált és embereszményt ültette át rövid időre a magyar talajba. Pázmány Péter a magyar vallásos és tudományos kultúra hőse. Ez a kötetnek legkiegyensúlyozottabb fejezete. Egy sokoldalú egyéniség sokágú tevékenységének gazdag szempontú lélekrajza. A magyar szabadság hőse II. Rákóczi Ferenc, mely cikk a világtörténelmi viszonylatban is sokat emlegetett Confessioknak egyéni jegyeit iparkodik irodalmi elődjeitől szétválasztani. Kornis fejtegetései Rákóczit mint a transzcendens szabadságeszménynek és a végtelenségnek nyugtalan keresőjét igyekeznek az olvasóhoz közelhozni. Rákóczi egyéniségének ilyenirányú tárgyalása közben két elsősorban az olvasóban az az érzés, hogy a szerző a különböző dolgozatainak összefoglaló kiadásakor, — már a mű címe miatt is — egy bizonyos tartalmi centralizálásra kényszerült: a kétségtelenül meglévő tárgyi egységen kívül lehetőleg a „formai“ szerves egységet is biztosítani. A magyar reformkor hőse gr. Széchenyi István; ez a fejezet — minden ötletes témalátása ellenére is — rövidsége miatt alig jut el az irány-kijelölés fokáig. A magyar politikai bölcsesség hőse Kölcsey Ferenc. (Részletes ismertetését adtuk a Nevelésügyi Szemle 1938. 368—371.) Minden nép életében sokszoros igazolást nyer az a tény, hogy a nemzeti öntudat ereje és életformáló kihatása elsősorban a történelmi hagyományok ápolásán épül. Ez a kérdés pedig külső keretei alapján és belső tartalma szerint egyaránt a nemzetnevelés ügyében gyökerezik. Innen érthető, hogy Kornis a néplélek formálását és a sajátos nemzeti értékek átszarmaztatását három egyéniség életművében is vizsgálja. A magyar építő józanság hőse Fáy András, a magyar népnevelés hőse br. Eötvös József, és a magyar művelődéspolitikus hőse gr. Klebelsberg Kunó. A magyar politikai világnézet hőse gr. Apponyi Albert. Patriarkális alakjának és küldetéses szereplésének bemutatása talán a könyvnek leggazdagabb egyéni vonásokból összeállított fejezete. A szerző típusmegjelölései magukon viselik Sprangernek ezirányú úttörő megállapításait (Lebensformen. Halle 1922). Apponyi lelki ötvözetének összetevőit kapjuk a kor-eszméknek (idealizmus, nacionalizmus, liberalizmus és demokratizmus) sugártörésében, melyeket tanulságosan egészít ki Apponyinak sajátosan konzervatív beállítottságú vallásos-metafizikai alapszínezetű lelki alaphangulata. Ő volt „igazságunk európai nagykövete“. Politikai szereplésének és állásfoglalásának elvi okadatoknál azonban alakja egy bizonyos távolba különül az olvasótól. A magyar politikai akarat hőse gr. Tisza István. Lélektani jellemtípusa közismerten többdimenziós, melyből Kornis jellemzésében elsősorban az akarat parancsoló energiája emelkedik ki. Bár a történeti köztudat ma már elbírta, sőt megkövetelte volna annak a belső feszültségnek és feloldhatatlanságnak rajzát is, melyet Tiszában a poláris személyiségi tényezők jelentettek: a komor, rideg, szívós akaratú „bihari nagyúr“ és a diplomatikus ki-

egyezésekre kényszerülő „államférfi“ között. Végül a mai magyar élet két formáló erőforrásával ismerkedünk meg: Horthy Miklós, az országgyarapítás hőse s a magyarság mint nemzeti egységtömb: a világtörténelem hőse.

A mű alapeszméje és értékelő beállítottsága elsősorban a karakterológiai fogantatás jegyeit viseli magán. Egyének és helyzetek, szellemáramlások és korok, követelmények és megoldások elemzését kapjuk Kornis művében. Tehát a szerző a nemzeti és művelődési feladataink felismerését és megvalósulását igyekszik — számolva a kérdésnek időbeli adottságaival és tartalmi sokoldalúságával — jellegzetes és kiemelkedő megnyilvánulásaiban megragadni. A mű előadásának könnyed választékosságával, témakezelésének színes szemléletességével és problémalátásának sokrétűségével a legszélesebb körök érdeklődésére tarthat méltán számot, és így a nemzeti önmegismerés fontos misszióját szolgálja. Különös jelentősége van a nemzeti öntudat felfokozása szempontjából a magyar cselekvő lelkeség ilyen történelmi seregszemléjének. Hogy némileg elkerülhessük Geibel jogos vádját: „Nagyjainknak szorgalmas történelmi kutatással hatalmas mauzoleumokat emelünk, de életrehivatott gazdag szellemi hagyatékaiból ültetünk-e gyümölcsöskertet korunk lankadt gyermekéi számára?“

Nem lett volna érdeknélküli, ha a szerző egy Bevezetés-ben rámutatott volna a tartalmi rokonságnak azokra a száaira, amelyek ezeket a különböző eredetű dolgozatokat valóban egységbe fűzik. Hasonlóképen nagyban fokozná a mű tudományos értékét egy bibliográfiai összeállítás, amely a magyar karakterológia további elemzéséhez megadná az irodalmi útmutatást.

Visy József.